

Проектот е финансиран
од Европската Унија

ПРИРАЧНИК за **СЛОБОДА НА ИЗРАЗУВАЊЕ** **ПРАВНИ АСПЕКТИ**

Проект „Истражувачко новинарство - Чувањ на демократијата и човековите права“ имплементиран од Центар за упразнување со промени и Институт за човекови права, финансиран од Европската Унија и ко-финансиран од Британската амбасада во Скопје.

Оваа публикација е изготвена со помош на Европската Унија. Содржината на публикацијата е единствена одговорност на авторите и на никаков начин не може да се смета дека ги одразува гледиштата на Европската Унија.

Оваа публикација е ко-финансирана од Британската Амбасада. Мислењата и ставовите наведени во оваа публикација не ги одразуваат секогај мислењата и ставовите на Британската амбасада во Скопје.

ПРИРАЧНИК

**ЗА СЛОБОДАТА
НА ИЗРАЗУВАЊЕ
– правни аспекти**

ПРИРАЧНИК ЗА СЛОВОДАТА НА ИЗРАЗУВАЊЕ - ПРАВНИ АСПЕКТИ

Издавачи:

Здружение на граѓани Институт за човекови права

Здружение за развој Центар за управување со промени

За издавачот:

Маргарита Цаца Николовска

Автор

Сандра Бузлиева

Мила Исаковска

Уредник:

Маја Стојаноска

Мирослав Драганов

Лектура:

Татјана Стојановска

Превод:

Блерина Старова Златку

Дизајн и печатење:

Бригада дизајн

Тираж:

400 примероци |Бесплатен/некомерцијален тираж|

CIP – Каталогизација во публикација

Нациснапна и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски”, Скопје
342.727(036)

БУЗЛИЕВА, Сандра

Прирачник за словодата на изразување: правни аспекти / [автори
Сандра Бузлиева, Мила Исаковска]. - Скопје : Здружение на граѓани
Институт за човекови права, 2016. - 12 стр. ; 21 см

Фусноти кон текстот

ISBN 978-608-65230-7-7

1. Исаковска, Мила [автор]

а) Човекови права – Слобода на изразување - Прирачници

COBISS.MKHD 101304458

Во електронска форма публикацијата е достапна на www.jhr.org.mk и на www.cup.org.mk

Оваа публикација е поддржана со помаг на Европската Унија. Содржините на публикацијата се одговорни
за авторите и не се одговорни за содржините на публикацијата.

Наместо вовед

Прирачников што е пред вас претставува средство кое треба да ип послужи на читателите, поточно на студенгите по новинарство, на невладините организации, како и на професионалните новинари, кои, со негова понош имаат можност да се запознаат со правните стандарди на слободата на изразување. Дополнително, прирачников треба да биде употребуван како алатка во ранки на обиките на студентите по новинарство и на иладите новинари во нашата земја. Општо земено, иницијативата да се напише таков прирачник поаѓа од потребата за обезбедување квалификувана средина за истражувачко новинарство заснована на универзално прифатени стандарди.

Прирачников содржи концизен и суниран осврт на досега утврдените правни стандарди и судската практика во заштитата на слободата на изразување, особено на Европско тло. Во него се вклучени главните меѓународни и донашни правни норми од оваа област, а посебно внимание е посветено на критериите на Европската конвенција за човекови права.

Во предговорот на делото "Животинска фарма", Џорџ Орвел вели: "Доколку слободата воопшто значи нешто, таа го означува и правото да им го кажете на луѓето и тоа што не сакаат да го чујат". Тој во "Животинска фарма" портретира свет во кој растечките ограничувања на слободата (вклучително и на изразувањето) доведуваат до состојба на тиранија.

Новите идеи, аргументи или пак ставови кои ип пркосат на туѓите, веќе формирани нислења, за некон луѓе можат да бидат навредливи. Но, цената да се живее во слободно општество значи дека понекогаш ќе бидеме соочени и со ставови кои ќе не вознемираат. Помеѓу различните профили на пуге во општеството ина и такви кои изразуваат навредливи и невкусни ставови. Но, она што е важно е можноста и просторот да се предизвикаат тие ставови, да се иснејат и да се изложат на отворена дебата. Европскиот суд за човекови права смета дека слободата на изразување "не се применува само кај информации или кај идеи кои се поволно принени или снетани за прифатливи, или кои кои поголемиот дел од општеството е индиферентен, туку и оние ставови кои навредуваат, шокираат или ги вознемираат властите или пак кој било деп од популацијата" (*Handyside v. United Kingdom*¹).

Слободата на изразување
представува еден од основниште
щемели на демократскиот аиш-
шесашто и еден од основниште услови
за негов најредок, а новинарши,
во држава која се води според вла-
деенешто на правошто, и грааш еми-
неншка улога.

¹ *Handyside v. United Kingdom*, no. 5493/72, 7 December 1976.

Од стандардните дефиниции за владеењето на правото се издвојуваат два крцијапни елемента:

1. рестрикција на арбитрарно уживање на нокта преку
2. нејзино подредување на добро-дефинирани и утврдени закони. За да може едно демократско општество да се пофали дека е општество во кое владее правото, новинарската професија нора да биде инволвирана во нејзините максимални капацитети како би ја исполнила својата улога на "чувар на демократијата". Известувањето за случаи на корупција, за недостаток на транспарентност кај институциите, пристапот до информации од јавен интерес, ги држат во состојба на грчоние кои се обиделе своеvolно да распологаат со нокта што им е дадена од граѓаните. Истражувачкото новинарство придонесува кон зголемена транспарентност кај прашањата од јавен интерес и зголемена дебата во општеството.

Хијошешичка сторија

Новинарот Х поднел жалба до Европскиот суд за човекови права барајќи од судот да ѝ процени дали му е изврсено правошто на слобода на изразување. Имено, новинарот Х најштал шексш во кој се сомневаше премиерот на државата Беловиќ во конфликт на случаи на корупција. Во рамки на шексшот новинарот велел дека се сомнева дека премиерот "сврбда од исхикајашка агресивна болест и ... совешува, зароди доброшто на јавноста, да се консултира со ситејјалишти". Той јонашаму велел дека е очигледно дека премиерот корисиши 90% од медиумите како свои лични портала кои, местшто да извесствуваат за случаи на искреноста на корупција и нешрансираност, се фокусираат на реваншизам со политичките неискомисленци.

Како резултат на овој шексш премиерот покренуваша граѓански юстиции во кои новинарот Х е бил за клевета, воедно и новинарската куќа за која тој работеше, смешајќи дека шексшот прештавува најак врз неговаша личност и репутација како политичар. Домашниште судови, во сите инстанции, смешале дека шексшот и зборовите употребени во него ја надминале границата на претфаќива критика, "омаловажувајќи тој премиерот во јавната и политичката арене". Домашниште судови смешале дека шексшот кажува дека премиерот сврбда од менштална болест и со тоа му се нанесува сериозна штета. Заради тоа, со пресуда, на новинарот и на неговаша мајчинска куќа им е одредено да плаќаша оштета од 50.000 беловиски долари и добиле обврска да се објави извинување во наредниот број на весникот.

Прашања:

- Дали смешаше дека судовите донеле правилна одлука со пресудата во која се прогласува новинарот за виновен за клевета?
- Дали новинарот имал право да тој најшеше тој шексш?
- Во кој случај имал, а во кој не би имал право да тој објави овој шексш?
- Дали новинарот има право на жалба?

Меѓународна рамка на правни документи, стандарди и механизми

Универзалната декларација за човекови права (во текстов УДЧП)², Меѓународниот Пакт за граѓански и политички права (во текстов МПГПП)³ и Европската конвенција за човекови права (во текстов ЕКЧП)⁴ се во редот на најзначајните меѓународни документи кои ги гарантираат човековите слободи и права, вклучувајќи го и правото на изразување и слободата на мислење. Слободата на мислење и правото на изразување исто така се гарантираны со Декларацијата за човекови права на Европската Унија.

Според Уставот, меѓународните конвенции ратификувани од нашата земја се дел од домашниот правен поредок и истите не може да се менуваат со закон. Ова значи дека истите се директно применливи.

Во Прирачникот ќе се осврнете на дел од документите кои се ратификувани во Р.М.:

Секој има право на слобода на мислење и изразување

1. Универзална декларацијата за човекови права и Меѓународен пакт за граѓанските и политичките права

Основи на гаранциите на правоото на слобода на мислење и изразување

УДЧП⁵ и МПГПП⁶ се документи на Обединетите нации кои го гарантираат правото на мислење и изразување. Гаранциите вклучуваат:

- ▲ Право на секоја индивиду да ина сопствено мислење, без вмешување.
- ▲ Право да се бараат, да се принаат и да се даваат информации преку медиумите, без оглед на границите.

² Универзална декларација за човекови права, <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>

³ Меѓународен пакт за граѓански и политички права, Службен весник на СФРЈ бр.7 од 4/2/1971 година.

⁴ Европска конвенција за човекови права, http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_MKD.pdf

⁵ Универзална декларација за човекови права, член 19: „Секој има право на слобода на мислење и изразување. Овој право ја вклучува и слободата да се застапуваат одредено мислење, без никакво влијајување и да се бараат, да се принаат и да се даваат информации преку медиумите, без обзир на границите.“

⁶ Меѓународен пакт за граѓански и политички слободи и права, член 19:

1. Никој не може да биде возможиран покор или ликвидиран.
2. Секое лице има право на слобода на изразувањето. Овој право, без обзир на границите, ја поддржува слободата на изразување, браните и ширење информации и идеи од сите видови во усно, писмена, печатена или дигитална форма, или на кој и да е начин, по слободен избор.
3. Основувајќи се на слободите претходни во точко 2 од овој член објавките на јавноста и објавите на јавноста. Како резултат на тоа, ови закони да биде подложено на известни ограничувања шипо моралот и битни интереси со закон, и се поддржати со следниве причини:
 - a) изразување на првото или другото на други лица;
 - b) законите на државата на безбедност, на јавноста, на јавноста здравје и на моралот.“

- ▲ Право на индивидуата не само да шири информации, туку тоа да го прави во различни форми, вклучувајќи усна, писмена, печатена, уметничка форма или друг начин.

Според ова, пронизлегуваат неколку карактеристики на слободата на изразување и изразување:

- ▲ Слободата на сопствено изразување е апсолутно право. Тоа не може да се ограничи и се практикува без вмешување.
- ▲ Информациите да се даваат и да се примаат преку недиуните, со што индиректно се гарантира правото на медиумите.
- ▲ Möglichkeit информациите да се шират преку различни начини и форми.

Основи за ограничувања на јавноста на слобода на изразување

И во УДЧП и во МПГПП се предвижуваат точно определени услови под кои може да се ограничи слободата на изразување.

Сумирано од двата документа, ограничувањата на правата гарантирани во УДЧП¹ се предвидени со цел:

- ▲ Да се обезбеди признавањето и почитувањето на правата и слободите на другите;
- ▲ За заштита на нормалот, јавниот ред, јавното здравје и општата благосостојба во едно демократско општество;
- ▲ И, истите треба да бидат предвидени со закон.

Овие одредби не значат право на државите, на групацијата или на поединецот да дејствуваат или да сторат некој акт со цел нарушување на правата или на слободите, или да воведат поголеми ограничувања од предвидените. Исто така, не се признава никакво ограничување или отстапување од основните права на човекот што се признати или важат во држава - страна потписничка на МПГПП, со образложение дека МПГПП не ги признава, или ги признава во помала мера.

¹ Универзална декларација за човекови права, член 29:

„Ј. Секој има достапност кон заседниците во која единствено е возможен слободниот и целосен развој на личността.

2. При користењето на бракот и слободите секој човек ќе бидејќи само на такви објективни причини што се одредени со закон, со единствен цел да се ослободи длабокото близинство и блискиот живот на првата и слободите на другите и со цел да се задоволи предимашките барања во спротивност со нормите, јавниот ред и складот на благостојба во едно демократско общество.

3. Овие бракот и слободи во ишак случај не можат да бидат користити по начин што е србешки и целиш и премашките на Обединетите нации.“

Механизми за заштита на правошто на изразување

Комитетот за човекови права на Обединетите нации, Советот за човекови права на Обединетите нации и Специјалниот известувач за промоција и заштита на правото на слобода на мислење и изразување се механизмите за заштита во рамки на Обединетите нации.

Овие тела своите ставови и наоѓања за одреден случај ги донесуваат во форма на извештаи или препораки и истите ненаат обврзувачки ефект за државите.

1. Комитетот за човекови права на Обединетите нации (во текстов: Комитетот) претставува тело составено од независни експерти. Државите кои су пристапиле на Меѓународниот пакт за граѓански и политички права на секои 5 години се обврзани да му доставуваат на Конитетот извештаи за мерките што ги презеле, со цел имплементирање и оставрување на слободите наведени во Пактот.

Конитетот постапува и по индивидуални жалби⁸. Жалбите се разгледуваат на затворени сесии и сако конечната одлука, која се однесува на предметот, е документ од јавен карактер.

Заклучните согледувања што ги усвојува Конитетот, немаат правна сила на пресуда на судски орган и не постои посебен механизам за нивно извршување.

2. Советот за човекови права на Обединетите нации⁹ (во текстов: Советот) ина за цел да го промовира унiverзалното почитување на човековите права и е надлежен за спроведување на новиот процес: „универзален периодичен преглед“. Преку овој процес се разгледува целокупното досие за почитувањето на човековите права во една земја, вклучувајќи го и правото на изразување, а се со цел да се дадат соодветни препораки.
3. Специјален известувач за промоција и заштита на правото на слобода на мислење и изразување - воспоставен во 1993 година. Специјалниот известувач може да упати итни барања и писно со намери до владите на земјите - членки на ОН. Овие барања се во насока на разјаснување на наводите и не претставуваат, или не навестуваат осуда или обвинение против владата на одредена држава.

⁸ Ова право произлегува од Факултативниот протокол кои Меѓународниот пакт за граѓански и политички права.

⁹ Советот за човекови права на Обединетите нации е формиран со Резолуцијата бр.60/251, донесена од Генералното собрание на Обединетите нации во 2006 година.

2. Европска конвенција за човекови права

За најзначајно достигување на Советот на Европа во однос на заштитата на човековите права се снета Европската конвенција за човекови права, донесена во 1950 година. Во член 10¹⁰ од Конвенцијата се предвидува заштита на слободата на изразување.

Повеќе за правото на изразување во депот од Прирачников: Зашишта на слободата на изразување според Европската конвенција за човекови права.

Механизми за заштита

Со Конвенцијата е воспоставен Европскиот суд за човекови права (во текстов ЕСЧП) како неханизам за спроведување на нејзината имплементација.

Секоја одлука на судот, со исклучок на советодавното мислење, е обврзувачка за земјите-членки.

Жалба до ЕСЧП може да поднесе секое физичко лице, група граѓани или граѓанска организација, доколку истили дека има повреда на некои од правата гарантирани во Конвенцијата, вклучувајќи го и правото на изразување.

Случајот се поведува против државата.

Барањето¹¹ може да се поднесе доколку се исцрпени сите донашни правни средства, во рок од шест месеци по конечната одлука.

Судот не постапува доколку барањата се анонимни, доколку веќе има одлучувано по барањето или доколку тоа е спротивно на Конвенцијата и нејзините протоколи.

¹⁰ Член 10: „1. Секој член има право на слобода на изразување. Ова брзо ѝ објект слободата на мислење и слободата на примиње и претсуштување информации или идеи, без мештане на јавните власти и без облед на бранителите. Овој член не ѝ спречува правовите, ко претпоставуваат за редот, филм и телевизија да им помагаат за развој на дозволи за работи. 2. Остварувањето на овие слободи, коишто вклучува објект и објектност, може да биде под одредени формалности, услови, ограничувања и санкции предвидени со закон, ког во едно деловираат овластените претпоставки и мерки заштитни за правните и стопанските интереси и јавниот и безбедност, заинтереси на редот и спречувањето на нареди и злостапретреја, заштитниота на здравјето или животот, убледот или бракото на другите, за спречување ширење доверувачки информации или за зачувањето на авторитетот и неприкосновеноста на судите.“

¹¹ Образецот за поднесување жалба, како и сите користни информации за постапката, можат да се најдат на официјалната страница на ЕСЧП, на следниот линк: <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?r=applicants/mk&lc=>

Нормативна правна рамка на слободата на изразување на национално ниво

Слободата на изразување, како едно од основните права на човекот и граѓанинот и неговите заштита се гарантирани со Уставот на РМ¹² и дополнително со неколку закони.

Основи на гаранциите на слободата на изразување

Уставот на РМ, во член 16¹³, предвидува широка гаранција на слободата на уверувањето, совеста, мислата и јавното изразување на мислата. Со внимателно читање на овој член ќе се забележи дека Уставот гарантира три аспекти на слобода на јавното изразување на мислата:

- ▲ Слобода на говорот и јавниот настап;
- ▲ Слободно основање на институции за јавно информирање;
- ▲ Слободен пристап до информациите, до принањето и пренесувањето на информации.

Со цел да се заштитат правата на трети аспекти се гарантира правото на одговор и правото на исправка во средствата за јавно информирање. Значајно за вршењето на новинарската дејност е дека се гарантира правото на заштита на изворот на информацијата во средствата за јавно информирање и дека цензурата е забранета.

Покрај слободата на изразување на мислене, Законот за медиуми¹⁴ ја гарантира и слободата на истражување, објавување, избор и пренесување на информации. Исто така, овој закон го регулира плурализамот на медиумите, слободата на проток на информации и отвореноста на медиумите за различни мислења, уверувања и за разновидни содржини, достапноста до информациите од јавен карактер, почитувањето на човековата индивидуалност, приватноста и достоинството.

¹² Устав на РМ, Службен весник бр: 1/92, 4/92, 52/91, 31/98, 91/01, 84/03, 107/05, 03/09 и 49/11.

¹³ Устав на РМ, член 16: „Се гарантира слободата на уверувањето, совестта, мислата и јавното изразување на мислата. Се гарантира слободата на говорот, јавниот настап, јавното информирање и слободното основање институции за јавно информирање.“
Се гарантира слободниот пристап до информации, слободниот пристап и пренесување информации.

Се гарантира правото на одговор во средот којто за јавно информирање. Се гарантира правото на исправка во средот којто за јавно информирање. Се гарантира правото на заштита на изворот на информации во средот којто за јавно информирање.
Цензура е забранета“

¹⁴ Закон за медиуми (Службен весник на РМ, бр.184/2013 и 13/2014).

Значајно е дека Законот дава своевидни гаранции за вршенето на новинарската дејност обезбедувајќи го правото на новинарот да го изрази своето мислење и став, како и да одбие да изврши налог, односно задача. За изразено мислење и став, во согласност со професионалните правила на новинарската професија, на новинарот не ноже да му се раскине договорот, да му се намали платата или да има друго влијание врз други права од работниот однос.

Покрај тоа што ги пропишува правилата за основање и работа на недијумите, Законот за радиодифузна дејност¹⁵ ја обезбедува и слободата на изразување, правото на исправка и одговор, пристапот до информациите и заштита на изворот на информациите.

Еден од најзначајните закони за слободата на изразување е Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета¹⁶ со кој се декриминализира одговорноста за повреда на честа и угледот и се уредува граѓанската одговорност за штетата на несена со сторување на овие дела. Со донесувањето на овој закон веќе не се поведува кривична постапка, нема кривична одговорност и нема закана од казнена санкција за евентуалните сторителите. Оштетената страна може да поведе постапка пред граѓански суд.

За навреда и клевета сторена преку средство за јавно информирање можат да одговорат авторот на изјавата, уредникот или лицето кое го занемнува во средството за јавно информирање и правното лице. Тужителот, при поднесувањето на тужбата, е слободен да одлучи против кое од овие лица ќе поднесе тужба за утврдување одговорност и за надонестување на штета за навреда.

За разлика од горенаведените закони, Законот за пристап до информации од јавен карактер¹⁷ ина за цел да обезбеди јавност и отвореност во работењето на инателите на информациите¹⁸ и да им овозможи на физичките и на правните лица да го остварат правото на слободен пристап до информации од јавен карактер. Исклучоците се точно наведени во Законот.

Основи на ограничувања на слободата на изразување

¹⁵ Закон за радиодифузна дејност [Службен весник на РМ, бр. 100/2005, 19/2007, 103/2008, 152/2008, 6/2010, 97/2011, 13/2012 и 72/2013].

¹⁶ Закон за граѓанска одговорност за навреда и клевета [Службен весник на РМ, бр. 143/2012.]

¹⁷ Закон за пристап до информации од јавен карактер [Службен весник на РМ, бр. 13/2006, 86/2008 и 6/2010.]

¹⁸ Под иматели на информации се мисли на: органите на државната власт и другите установи и институции утврдени со закон, органите на општините, на градот Скопје и на општините во градот Скопје, јавните установи и служби, јавните претпријатија, правните и физичките лица што прашат јавни овластувања и дејност од јавен интерес.

Слободите и правата на човекот и граѓанинот, вклучително и слободата на изразување, можат да се ограничат само во случаи утврдени со Уставот и истите се стриктно наведени. Треба да се потенцира дека ограничувањата се однесуваат на слободата на изразување, а не на правото на нисла, кое е апсолутно право, се ползва без внешување и истото не може да се ограничи.

Ограничивање на овие права, според одредбите од Уставот, е можно само за време на воена или вонредна состојба .

Ограничивањето не може да биде дискриминаторско по основ на пол, раса, боја на кожа, јазик, вера, национално или социјално потекло, имотна или општествена положба. Во секој случај, остварувањето на оваа слобода треба да биде во согласност со почитувањето и заштитата на приватноста на граѓанинот, неговиот личен и сенчен живот, достоинството и угледот.

Правото на мисла е апсолутно право, што не е случај со правото на слобода на изразување кое подлежи на одредени ограничувања.

Воедно, во програмите на радиодифузерите и во програмите кои се емитуваат на јавните комуникациски мрежи, не е дозволено емитување програми кои се насочени кон разгорување национална, расна, полова или верска онраза и нетрпливост.

Механизми за заштита

Заштитата на слободата на изразување граѓаните може да ја остварат пред Уставниот суд, пред редовните судови и по вонсудски пат.

Уставен суд – Граѓаните кои сметаат дека со поединечен акт или дејство им е повредено одредено право или слобода, вклучувајќи го и правото на мисла и изразување, можат да поднесат барање за заштита на слободите и правата до Уставниот суд. Постапката за поднесување барање е регулирана со Деловникот на Уставниот суд. Во одлуката Уставниот суд ќе го определи и начинот на кој ќе се отстранат последиците од примената на поединечниот акт или дејство со кои правото на мисла и изразување биле повредени.

Судска заштита – Уставот го гарантира правото на судска заштита. Секој граѓанин што смета дека му е повредено правото на мисла и изразување може да покrene постапка пред домашните судови, и тоа: граѓанска, кривична, прекршочна постапка или управен спор. Правото на жалба против првостепените судски одлуки е за-гарантирано.

Вонсудска заштита – Заштитата на слободите и правата, а тута и на слободата на изразување е гарантирана и се остварува и преку вонсудски механизми.

-Анкешната комисија за заштита на слободите и права на граѓаните е постојано работно тело во ранки на Собранието на РМ. Разгледува прашања, мислења во врска со имплементирање на прописите и дава предпози за донесување прописи за заштита на слободите и правата на граѓанинот. Не врши истражни и судски функции, а за својата работа донесува заклучоци. Комисијата е отворена и за дописи од граѓаните.

-Народниот правоборник е независен орган кој ги штити уставните и законските права на граѓаните, кога истиот им се повредени од органите на државната управа и од други органи што имаат јавни овластувања. Доколку Народниот правоборник утврди повреда на правата, може да донесе препорака или мислење за отстранување на повредата, да покрене иницијатива за поведување дисциплинска постапка и слично.

Комисијата за присваја информации о јавен карактер одлучува по жалби на граѓаните против конкретно решение со кое имателот на информацијата го одбил барањето за пристап до информациите на барателите на информации. Против решението на Комисијата може да се поднесе тужба за поведување упрашен спор до надлежниот суд.

Говорот на омраза, навредата и клеветата претставуваат пречекорување на слободата на изразување и негова спротивност

Поимно и правно разграничување на правото на изразување и говор на омраза, клевета и навреда

Говор на омраза

Не постои една, прифатена дефиниција што преставува говор на омраза. Во Прилогот кон Препораката R (97) 20 на Комитетот на министри на Советот на Европа за „Говор на омраза“, усвоена на 30 октомври 1997 година, под говор на омраза „шреба да се јадрзабераат сите форми на изразувања кои шираат, ишамкнуваат, промовираат или обраќаат

расна омраза, ксенофобија, антисемитизам или други форми на омраза заснована на нештолеранција, вклучувајќи: нештолеранција изразена во форма на агресивен национализам и ештоцентизам, дискриминација и неизјашелство кон малцинства, мигранти и лица со имигрантско потекло.“¹⁹

И ЕКЧП, во член 17²⁰, наведува дека никој една одредба од Конвенцијата не може да се толкува како право да се преземаат активности или постапки со кои се загрозува некое право или слобода.

¹⁹ Recommendation R (97) 20, на Комитетот на министри на Советот на Европа, за говор на омраза: [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/other_committees/lh-lgt_docs/CM_Rec\(97\)20_en.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/other_committees/lh-lgt_docs/CM_Rec(97)20_en.pdf)

²⁰ Европска конвенција за човекови права, член 17: „Задржаме на злоубийството на брзаките: Името едно објект од Конвенцијата не може да се илаже со начин според кој, на некој од државите, другата или третата им е дадено право да брзелат или импунитет или импичмент со кои се зафатува некое право или слобода или се ограничи со овие Конвенции, или да ги обрнати на овие права и слободи во ледка обиди или ако ги предадат со Конвенцијата.“

Според Прирачникот на ОДИХР: "Hate Crime Laws: A Practical Guide"²¹, „саниот говор не би претставувал криминију дело без постоењето на забранетата содржина, односно на предрасудата“. Европскиот суд за човекови права, во случајот *Gündüz vs Turkey*²², под говор на омраза ги наведува "сите форми на изразување со кои се шире, поттикнува, промовира или оправдува онраза заснована на нетолеранција."

Накратко, говорот на онраза може да го разберење како говор кој изразува омраза, а е насочен кон едно или повеќе лица кои припаѓаат на група која споделува одредени карактеристики (пр. етничка група, религијска, ЛГБТ заедница, лица со попречност, конкретни историски теми и друго) и ина за цел да го навреди, да го оналоважи, да го понизи, како и да изрази гнев кон лицето или групата. Говорот на онраза го повредува достоинството и интегритетот на лицето, односно лицата кон кои е насочен. Дали едно изразување ќе се толкува како говор на омраза зависи од контекстот на конкретното изразување.

Навреда и клевета

Навредата и клеветата инаат одредени слични карактеристики со говорот на онраза. Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета ги дефинира навредата и клеветата и исклучоците од одговорност.

За навреда одговара тој што со намера да омаповажи ќе ја повреди честа и угледот на некое лице, со изјава, објавување или на друг начин изразено понижувачко мислење. Според оваа дефиниција, навреда е сторена тогаш кога она што е изјавено ина за цел да омаповажи.

Клеветата е потешко дело и се одговара кога со намера да се наштети на честа и угледот на едно лице, пред трето лице се изнесуваат или се пренесуваат невистинити факти што се штетни за неговата чест и углед, а знае, или бил должен и можел да знае дека се невистинити. Главни елементи на клеветата се: 1) намерата да се наштети на честа и угледот на лицето и 2) лицето кое клевети да знаело или ножело да знае дека изнесените факти се невистинити.

Разликата понеѓу говорот на онраза, од една страна, и навредата и клеветата, од друга страна, е во тоа што со говорот на омраза лицето не е навредено, односно на клеветено како посебна индивидуа, туку како член на конкретна заедница со која споделува определени идентитетски карактеристики кон кои, всушност, е и насочен говорот на омраза. Говорот на онраза е потешко дело и за него, исто така е предвиден кривично-правен третман.

²¹ "Hate Crime Laws: A Practical Guide", ODIHR, pg.25, <http://www.osce.org/odihr/36426?download=true>

²² *Gündüz vs Turkey* [Application no. 35071/97] Judgment 14 June 2004, par. 22, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61522>

Заштита на слободата на изразување според Европската конвенција за човекови права

1. Секој човек има право на слобода на изразувањето. Ова право ги опфаќа слободата на мислење и слободата на претставување информации или идеи, без меѓународно ограничување на јавната власт и без оглед на границите. Овој член не ги сречува државите да им наместуваат режим на дозволи за работење на претпоставките за радио, филм и телевизија.
2. Основарувањето на овие слободи [коишто вклучува обврски и одговорносост], може да биде под одредени формалности, услови, ограничувања и санкции предвидени со закон, кои во едно демократско общество третираат мерки неопходни за државната безбедност, интересите на интегритетот и јавната безбедност, заштитата на редот и сречувањето на нереди и злословјето, заштитата на здравјето или моралот, улогот или правота на другите, за сречување на ширењето на доверливи информации или за зачувување на автентичността и непричастноста на судството."

Европската конвенција за човекови права ја опфаќа слободата на изразување во член 10, кој е поделен на два параграфи. Првиот ја дефинира заштитената слобода. Вториот ги наведува околностите во кои државата може, на легитимен начин, да се вмеша во уживањето на слободата на изразување. Државите се принорани да оправдаат секаква вмешаност во кој вид изразување.

Во првиот параграф има три компоненти на заштитеното право:

- ▲ Слобода да се изрази иницијативата;
- ▲ Слобода да се споделуваат информации и идеи;
- ▲ Слобода да се принаат информации и идеи.

Должност да ја толкува Конвенцијата му е доделена на Европскиот суд за човекови права (понатану Судот), преку случаите кои му се поднесени да ги разгледува. Според Судот, член 10 опфаќа и заштита на слободата на новинарството (недиумите), преку заштита на изворите од кои новинарите ги добиваат информации. Исто така, се заштитува и плурализмот помеѓу изворите на информации (недиумите), што би значело дека нонополот врз аудио - визуелните недиуми се смета за спротивен на член 10. Говорот кој проновира нацистичка идеологија, негирајќи го холокаустот и кој поттикнува онраза и расна дискриминација спаѓа надвор од заштитата на член 10. Дополнително, поттикнувањето на насилиство, во окопности во кои постои реална можност тоа да се реализира, не е заштитено како начин на изразување.

Во *Sürek v.Turkey* (№. 3)²³ (случај кој е базиран на текст за националното либерално движење на Курдите), донесен е заклучок дека авторот се поистоветува со нивната борба и повикува на користење оружје како средство за постигнување национална независност на Курдистан. Затоа, според Судот, осудувањето на авторот од страна на домашните судови не се сметапо за спротивно на член 10.

Ограничувања на слободата на изразување

Уживањето на оваа слобода со себе носи одредени должности и одговорности.

Ова толкување најногу се однесува на публикувањето ставови кон содржат поттикнување и повикување на насилиство кон која било индивидуа, група или кон државата. Целта е да се превенира искористувањето на недиумите како средство за ширење на говор на онраза и промовирање насилиство. Од друга страна, државите не можат да се повикуваат на заштита на територијалниот ингеритет, националната безбедност, превенција на криминал или неред и со тоа апсолутно да ја ограничат јавноста да прими одредени информации.

Во секој посебен случај Судот проценува и одлучува дали постот вмешување од властите, проценувајќи го рестриктивното влијание кон уживањето на слободата на изразување. Поточно, Судот ги проценува конкретните нерки кои ги принели националните власти за да интервенираат. Таквата интервенција може да биде: кривично осудување (парична казна или притвор), обврска да се плати оштетување, забрана да се публикува делото, конфискација на публикации, одбивање да се додели пиценца за емитување програми, забрана да се обавува новинарската професија, наредба од судот или други власти да се откријат новинарските извори и/или определување парична казна доколку не се стори тоа. Понеју различните форми на вмешување цензурана се смета како најопасна бидејќи го спречува пренесувањето информации и идеи кон делот од јавноста која на особено задоволство би дошла до тие информации. Во случајот *Costells v. Spain*²⁴, апликантот (член на парламентарната опозиција), бил осуден на затворска казна за навреда на шпанскиот парламент, за кој во одреден весник напишал дека е "криминален" и дека ги крие извршите на кривични дела против луѓето на Баскиската земја.

Судот смета дека донинантната позиција што ја ина владата во која било земја наметнува потреба да се демонстрира воздржување од прибегнување кон кривичната постапка, особено онану каде што им се достапни и други средства во медиумскиот простор за да одговорат на неоправданите напади и критики на противниците. Во случајот *Olcuoðlu v. Turkey*²⁵, (каде апликантот бил осуден на една (1) година и осум (8) месеци затвор и парична казна заради "сепаратистичка пропаганда"), Судот сметал дека строгоста на казната била непропорционална како внесување во неговата слобода на изразување.

²³ *Sürek v. Turkey* (№. 3), по. 24735/94, 8 July 1999

²⁴ *Castells v. Spain*, по. II798/85, 25 April 1992.

²⁵ Case of Baskaya and Okcuglu v. Turkey, по. 23536/94 and 24408/94, 8 July 1999.

Дури и кога кривичните казни се состоеле во релативно напи парични казни Судот сметал дека тие сепак можат да играат улога на ефективна цензура, инајќи голема веројатност да ги обесхрабрат во иднина да применат слична критика. Во контекст на секогаш потребната политичка дебата тоа би ги обесхрабрило новинарите да придонесат кон јавна дискусија за прашања што влијаат врз животот на зедницата. Дополнително, парични казни и судски трошоци можат да претставуваат вмешување во правото на слобода на изразување, особено кога нивната висина достигнува ниво кое ја става во прашање финансиската одржливост на личноста на која и е наредено да плати. Доделувањето оштета, во граѓанска постапка која е определена за повреда на нечие достоинство или чест, може да предизвика значително вмешување во уживањето на слободата на изразување.

Три услови за легитимно вмешување во уживањето на слободата на изразување

Ова се трите услови кои треба да бидат кумулативно исполнети:

- ▲ вмешувањето ("формалноста", "условот", "ограничувањето" или "казната") да е законски пропишано;
- ▲ вмешувањето да има за цел заштитување на еден или повеќе интереси или вредности: национална безбедност, територијален интегритет, јавна безбедност, превенција од неред или криминал, заштита на здравјето, норматив, репутацијата или правата на другите, спречување објавување информации кои се принести во доверба и одржување авторитет и независност на судството;
- ▲ вмешувањето да е неопходно во денократско општество.

Според Судот овие три критериуми нора да се толкуваат во нивната најтесна снисла. Тесното толкување значи дека никој друг критериум не може да се применет, освен овие кои се споменати во клаузулата на исклучоци. Истите мора да бидат сфатени на таков начин на кој употребените изрази не би се прошириле надвор од нивното вообичаено значење. Во секој случај, на овој кој би се нашол во некаква сива зона на дилема Судот му наметнува правни стандарди во кои слободата на индивидуата мора да биде пополовно балансирана, наспроти тврдењата на државните власти. Товарот да се докаже дека сите три услови се исполнети паѓа на тужената држава.

Како "вмешување на државата" нора да се снета секаква форма на вмешување која доаѓа од која било власт која ина јавна и должностни, или е во јавна служба, како што се: судови, обвинителство, полиција, секое тело кое спроведува закони, служби за разузнавање и контра - разузнавање, централни или локални совети, владини оддели, воени тела кои носат одлуки, јавни професионални структури итн.

Првниот услов: "Уживањешто на овие слободи може да биде јредмеш на ...ограничувања и казни кои се јройишани со закон"- нанетнува дека секое вмешување во уживањето на слободата на изразување мора да ина основ во националното законодавство. Како правило, ова би значело пишан и јавен закон кој е усвоен од соодветен парламент. Дополнително, законот мора да биде доволно јасен и предвидлив, посебно во однос на последиците.

Вторниот услов: Секое од овие таксативно набројани ограничувања треба да бидат аргументирани и објаснети при секое нивно применување од инволвираната држава (власт).

Третниот услов: "Уживањешто на овие слободи...може да биде јредмеш на шакви...ограничувања ... [кои] ...се неопходни во демократско оиштештво..."

За да донесат каква било одлука според овој трет услов националните судови мора да го применат принципот на пропорционалност и да го одговорат прашањето: "Дали целта била пропорционална со средствата што се употребени да се постигне таа цел?" Тука "целта" е една или неколку од вредностите споменати во вторниот услов, за чија заштита државите би ножеле да се вмешаат во слободата на изразување. Односно, "целта" е конкретниот интерес на кој се повикува државата, како што се: националната безбедност, "редот", "моралот", "правата на другите итн. "Средствата" го претставуваат санкциите кои се применуваат против една индивидуа која го ужива своето право на изразување. На пример, "средства" ножат да бидат: криминална осуда за навреда или клевета, наредба да се плати оштета во граѓанска постапка, спречување да се објави публикација, забрана за обавување новинарската професија, претрес на просториите на медиумот итн.

Одлуката за постоењето пропорционалност е базирана на принципите по кои се раководи денократското општество. Поточно, со цел да се докаже дека вмешувањето било "неопходно во едно денократско општество", домашните судови, како и Европскиот суд, нора да се осигураат дека навистина постоела "неодложна општествена потреба".

Слобода на изразување и национална безбедносш/ ѕеришоријален иншеѓришеш и јавна безбедносш

Според првниот принцип, кој се однесува на информации поврзани со националната безбедност, се смета дека штом еднаш се пуштени во јавност, информациите не можат да бидат забранети, повлечени, а оние кои ги споделуваат не ножат да бидат казнети.

Вторниот принцип нанетнува забрана врз државите да ги дефинираат сите информации во областа на националната безбедност како забранети или класифицирани, како и забрана да нанетнат априори ограничување на пристапот до такви информации. Одредени информации ножат навистина да бидат забранети, само кога има сериозни причини да се верува дека нивното споделување во јавноста ќе нанесе закана врз националната безбедност. Дополнително, таквите статус на информации мора да биде временски ограничен, а потребата за одржување на овој статус мора да биде периодично проверувана.

Интересот на јавноста да знае одредени информации треба исто така да биде зенена предвид, кога одредени информации поврзани со националната безбедност би се прогласувале за тајни. Затоа, законите со кои во апсолутна и безусловна форма се забранува раздедувањето на сите информации од областа на националната безбедност, елиминирајќи ја јавната контрола врз активностите на разузнавачките служби, би претставувало повреда на член 10, бидејќи таквата политика не е "неопходна во едно демократско општество".

Факти на спроти вредносен суд

Важен елемент во многуте случаи за клевета е самото прашање на докажување на спорните изјави. Во тој поглед Судот разликува две категории на изјави. Фактичките изјави, во принцип, бараат доказ на вистиноста од авторот, додека вредносните сумови, како изјави на мислења, не ножат да бидат докажани. Барањето да се произведе доказ на вредносен суд ја повредува самата слобода на мислене. Сепак, вредносниот суд треба да биде заснован на достапна фактичка основа. Доколку фактите и се веќе познати на јавноста, помала е потребата да се покаже фактичката основа. Во случајот на *Flux v. Moldova*³⁶, членови на новинарската фепа биле осудени дека ја обвиниле Комунистичката партија за примање нито од "толеми увозници на нафта". Иако Судот прифатил дека не било докажано дали увозниците навистина давале никој преку организирање луксузни забави, го ценел и тоа дека изминел подолг временски период понеѓу настанот и отпочнувањето на постапката за клевета, што преставувало пречка за докажување на фактите. На крај, Судот нашол повреда на член 10 и покрај тоа што не биле докажани сите фактички изјави.

Правењето разлика меѓу фактите и мислењата и забраната за докажување на вистината станува многу важно во домашните правни системи кога се уште бараат доказ за вистината кај кривичното дело "навреда", кое се однесува на изразувањето иден и мислења. Кога новинар или недијум ина легитимна цел, темата за која се пишува е од јавен интерес и направени се суштински напори да се верификуваат фактите, тие нема да се сметаат за одговорни, дури и доколку конкретните факти се покажат како невистинити.

Јавен на спроти приватен интерес

Важен фактор во заштитата на слободата на изразување е јавниот интерес кај наводните изјави на клевета. Судот го врзува јавниот интерес, при објавувањето одредени изјави, со правото на јавноста да прина информации за прашања од општ интерес. Кога изјавите се дадени во контекст на јавна дебата Судот овозможува дополнителна заштита. Во

³⁶ *Flux v. Moldova* no. 287/02/03, 20 November 2007

случајот *Karhuvaara v. Finland*²⁷, новинарите биле осудени за споненување на името на политичарка во текст фокусиран на кривичните спорови против нејзиниот сопруг. Во овој случај Судот утврди дека текстот не е од прашање на јавен интерес, (што се однесува до попитичарката), но сепак сметал дека јавноста иначе имала право да биде информирана за приватните аспекти на политичарите. Судот го поврзал можностот ефект на гласачките намери на граѓаните со можното осудување на сопругот и со тоа сметал дека постои одреден степен на јавен интерес.

Во случаи кога Судот требал да бара баланс помеѓу слободата на изразување и правото на репутација, а недостасувал јавен интерес, вообичаено одлучувал во корист на правото на репутација. Судот сметал дека нора да се направи разлика меѓу случаи во кои постои право на јавноста да биде информирана и оние каде публикацијата служи само да ја задоволи лъбопитноста на одредено читателство. Овој принцип Судот го искористил во *Leempoel v. Belgium*²⁸, наоѓајќи дека ограничувањето на слободата на изразување е оправдана кога спорната публикација директно го критикува карактерот и личноста на судијата, без да понуди придонес во дебага од општи интерес. Судот вообичаено прави разлика помеѓу јавни службеници кои се инволвирали во спроведувањето на правото - како обвинители и судии, и сите други јавни службеници. Тие добиваат поголема заштита од изјави кои ги клеветат, заради нивната улога во правосудниот систем и со цел да се промовира довербата во истите. Но, од друга страна, Судот често предупредува на можността јавните службеници да го злоупотребуваат правото да тужат за клевета и негативниот ефект кој може да го има на слободната и отворена дебата за прашањата од јавен интерес. Во *Diyildin v. Russia*²⁹, тужба за клевета била поднесена од дузина членови на регионалната власт откако апликантите ги обвиниле регионалните власти за злоупотреба на фондови и одназдување кон независните медиуми.

Во ранки на главните принципи кои ја заштитуваат приватноста, Судот вели: "без оглед на нениилосрдноста на политичките борби, мора да постои минимум степен на умереност и соодветно однесување [...] "Доколку главната намера била да се навреди личноста, соодветна казна за таквото однесување не би се сметало дека го повредува правото на слободно изразување", *Sürek v. Turkey* (No 1)³⁰, *Lindon, Otchakovsky-Laurens and July v. France*³¹.

Една од најновите пресуди која елаборира повеќе аспекти на тенката линија помеѓу дозволените и недозволените коментари за нечиј приватен живот е *Couderc and Hachette Filipacchi Associés v. France*³². Во суштина, Судот ја разгледувал вредноста на јавниот интерес, наспроти приватниот живот на личностите инволвирали во текст на списанието *Paris Match*. Имено, во 2005 на ова списание, со пресуда на француските судови, му била определена казна од 50.000 евра за штета нанесена врз правата

²⁷ Case of Karhuvaara and Italehti v. Finland, no. 53678/00, 16 November 2004

²⁸ Affaire Leempoel & S.A. ED. CINE REVUE c. Belgique, no 64772/01, 9 novembre 2006

²⁹ Case of Diyildin and Kiskov v. Russia, no. 25968/02, 31 July 2007

³⁰ Sürek v. Turkey (No 1), no.26682/95, 8 July 1999.

³¹ Lindon, Otchakovsky-Laurens and July, no. 21279/02 and 36448/02, 22 October 2007.

³² *Couderc and Hachette Filipacchi Associés v. France*, no.40454/07, 10 November 2015.

на принцот Алберт II од Монако. Спорниот текст содржел ингервију на поранешната љубовница на принцот, која тврдела дека тој е татко на нејзиниот син. Интервјуто ги опишува окопностите во кои ја сретнал, нивната интимна врска, начинот на кој реагирал на нејзината бременост, како и односот со детето после неговото раѓање. Таа исто така открила дека живееала во неговиот стан во Париз и дека добивала финансиска поддршка како најка на неговото вонбрачно дете. Овој текст бил дополнет со фотографии на кои принцот е со детето. Како резултат на тоа, принцот го тужел списанието и го добил спорот пред француските судови. Овој случај бил обжален во Стразбур од именуваното списание.

Накратко, критериите кои треба да бидат проверени се: придонес кон дебатата за јавен интерес, степенот на оправнување на личноста, темата обработена во текстот, преходното однесување на засегнатата личност, последиците од публикацијата и доколку има фотографии- околностите во кои тие се направени. Судот исто така разгледува на кој начин се стекнати информациите, нивната веродостојност, како и сериозноста на казната нанетната врз новинарите. Во случајот на Алберт од Монако, неѓу останатото, се разгледувало и дали татковството во овој случај ќе "придонесе во дебатата од јавен интерес".

Судот во неколку случаи потенцира дека јавниот интерес не може да биде сведен на жед за информации од јавниот живот на другите, сведувајќи го сето тоа на сензационализам или војеризам (*Von Hannover v. Germany*³³). Затоа, треба да се разгледа контекстот во кој е напишан текстот и целта на текстот. Во овој случај Судот сметал дека текстот, иако содржел бројни детали кои се однесувале на приватниот живот на принцот, сепак покренува прашања од јавен интерес, посебно заради статусот на детето како потенцијален наследник, а кое веќе било прашање на јавна дискусија.

³³ Von Hannover v. Germany, no. 40660/08 i 60641/08, 7 February 2012

Пресуда на Европскиот суд за човекови права за случајот на Новинарот Хиршман државата Белавија

Според Европскиот суд за човекови права во едно демократско суштинесвојство именувано по именувањето на новинар се вакви за јавните интереси на државата. Судот, во овој случај, го разделил балансот помеѓу интересите на новинарот да ги пренесе своите смишени, настапите интереси на премиерот да му биде заштитена репутацијата. Судот смеша дека каменишарите во Шенкцијот претставуваат пренесување мисленето со одредена вредност и имале доволно фактичка основа, без оглед што биле превокашени и навредливи.

"Необходимоста во демократско суштинесвојство" како критеријум, бара од Судот да одредат дали вменувањето соодветствува на "неодложна суштинесврена потреба". Посебно, Судот мора да одредат дали причините на вменувањето се вклучени од националните интереси со цел да тој да го одреди дали вменувањето било "релевантни и доволни" и дали превземената мерка била "пропорционална на лежаштимата цел" (*Chauvy and Others v. France*³⁴). Во овој случај Судот ја овогорува дека се работи за новинар кој е автор на штета во кој се дискутира за новодно незаконско однесување и корупција на политичарите и јавни фигури од висок ранг, а особено за јавните интереси на премиерот. Ова несомнено се прашања од лежаштимен интерес во едно демократско суштинесвојство и сфаќање во кругот на политичката дебата. Еvident ѕенкцијот се однесува на премиерот, кој како политичка фигура е подложен на критика, треба да се покаже јасно и болерано за разлика од критиката уште веќе покажана инициаторијата (*Fedchenko v. Russia*³⁵).

Сепак, не треба да се заборави и тој треба да се запомни што репутацијата на политичарот, а кој е овозможена со Конвенцијата (London, Otczakovsky-Lawrence and July).

На, дури и да претпоставиме дека изразот во ѕенкцијот биле навредливи и превокашени, шие се тако биле вредносни судови засновани на конкретни факти, настани и инциденти кои веќе и³⁶ биле познати на суштината јавност. Доколку навредливите изрази имаат единствено за цел да наредат, тоа е што јакиот израз не би биле заштитени со Конвенцијата (*Skalka v. Poland*³⁷). Домашните судови не усугаат да ја одредат "неодложната суштинесврена потреба" да се јаснови репутацијата на премиерот најавајќи тој на слобода на изразување и суштински и јавен интерес. Затоа Судот смеша дека домашните судови, пренеси своите пресуди, јасноват најпропорционално и не усугаат да ја покажат лежаштимата цел за ограничување на слободата на изразувањето на новинарот. Ова е особено најласено, како и суштината одредена од домашните судови, која новинарот требал да ја јасни (*Cihan Öztürk v. Turkey*³⁸). Според сејло горенаведено се заклучува дека имало навреда на член 10 од Конвенцијата.

³⁴ *Chauvy and Others v. France*, no. 64915/01, § 70, ECHR 2004-VI, 29 June 2004

³⁵ *Fedchenko v. Russia*, no. 33333/04, § 33, 11 February 2010

³⁶ *Skalka v. Poland*, no. 43425/98, § 34, 27 May 2003

³⁷ *Cihan Öztürk v. Turkey*, no. 17095/03, § 33, 9 June 2009

Да суниране:

- ▲ Без слобода на изразување не постои владеење на правото.
- ▲ Правото на мисла е апсолутно, додека слободата на изразување подлежи на ограничувања.
- ▲ Внешувањето во слободата на изразување мора да биде пропишано со закон, во строго ограничени цели и да биде неопходна реакција во едно демократско општество.
- ▲ Кај фактичките изјави, во рамки на некој текст, се бара доказ на вистинитоста од страна на авторот, додека вредносните судови, како изјави на мислења, не можат да бидат докажани.
- ▲ Правото на јавноста да прима информации, со цел за јавна дебата, ужива поголема заштита, но прифаќа ограничувања кога неоправдано се повредува нечие право на приватност (кога не постои јавен интерес).
- ▲ Функционалните и ефективните заштитни механизми, како судските, така и вонсудските, се исклучително важни за вистинско уживање на слободата на изразување.
- ▲ Говорот на омраза не може да се оправда преку правото на слобода на изразување.

Библиографија

Литература:

- Правна анализа на концептот на казненото дело симбра и говорот на симбра, Академик Владо Канбовски, д-р Мирјана Лазарова Трајковска, поддржано од ОБСЕ, септември 2012.
- Слобода на изразување и говор на симбра, д-р Елена Михайлова, д-р Јасна Бачотова, н-р Тоне Шеферциев, поддржано од ОБСЕ, декември 2013.
- Правото на слобода на мисла и изразување и слобода на мирен собир и здружување, Донче Бошковски, Маргарита Цаца-Николовска, Институт за човекови права, декември 2010.
- Прирачник за клевета и навреда, издавач Здружение на новинарите на Македонија, 2015.
- Анализа на одредбите од Законот за граѓанска одговорност за клевета и навреда, Вера Коцо, Маргарита Цаца-Николовска, издавач: Институт за човекови права.
- Hate Crime Laws: A Practical Guide, OSCE/ODIHR, Warsaw, Poland, 2009.
- The Camden Principles on Freedom of Expression and Equality, April 2009.
- Media and Freedom of Expression in the Americas, published by International Association of Journalists, 2004.
- Freedom of Expression Toolkit, A Guide for Students, published by UNESCO, 2013

Меѓународни документи

- Универзална декларација за човекови права 1948, Обединети нации.
- Меѓународен пакт за граѓански и политички права 1966, Обединети нации.
- Европска конвенција за човекови права 1950, Совет на Европа.
- Препорака (97) 20, на Комитетот на Министри на Советот на Европа за „говор на симбра“.

Закони

- Устав на РМ (Службен весник на РМ бр. 1/92, 4/92, 52/91, 31/98, 91/01, 84/03, 107/05, 03/09 и 49/11).
- Закон за Народен правоборанител (Службен весник на РМ бр. 60/2003 и 114/2009).

3. Закон за медиуми (Службен весник на РМ бр.184/2013 и 13/2014).
4. Закон за радиодифузна дејност (Службен весник на РМ бр. 100/2005, 19/2007, 103/2008, 152/2008, 6/2010, 97/2011, 13/2012 и 72/2013).
5. Закон за граѓанска одговорност за навреда и клевета (Службен весник на РМ бр. 143/2012).
6. Закон за пристап до информации од јавен карактер (Службен весник на РМ бр. 13/2006, 86/2008 и 6/2010.)

Судска практика на Европскиот суд за човекови права

1. Gündüz vs Turkey (Application no. 35071/97) Judgment 14 June 2004.
2. Handyside v. United Kingdom , no. 5493/72, 7 December 1976
3. Sürek v. Turkey (No. 3), no. 24735/94, 8 July 1999
4. Castells v. Spain , no. 11798/85, 23 April 1992
5. Case of Baskaya and Okcoglu v. Turkey, no. 23536/94 and 24408/94, 8 July 1999
6. Flux v. Moldova no. 28702/03, 20 November 2007
7. Karhuvaara and Iltalehti v. Finland, no. 53678/00, 16 November 2004
8. Affaire Leempoel & S.A. ED. CINE REVUE c. Belgique, no 64772/01, 9 novembre 2006
9. Dyuldin and Kislov v. Russia, no. 25968/02, 31 July 2007
10. Sürek v. Turkey [No 1], no.26682/95, 8 July 1999
11. Lindon, Otczakovsky-Laumes and July, no. 21279/02 and 36448/02, 22 October 2007
12. Couderc and Hachette Filipacchi Associés v. France, no.40454/07, 10 November 2015
13. Von Hannover v. Germany, no. 40660/08 i 60641/08, 7 February 2012
14. Chauvy and Others v. France, no. 64915/01, § 70, ECHR 2004-VI, 29 June 2004
15. Fedchenko v. Russia, no. 33333/04, § 33, 11 February 2010
16. Skalka v. Poland, no. 43425/98, § 34, 27 May 2003
17. Cihan Öztürk v. Turkey, no. 17095/03, § 33, 9 June 2009.

